

शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या रोखण्यासाठी
विशेष मदतीचा कार्यक्रम राबविणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन

महसूल व वन विभाग

शासन निर्णय क्रमांक :- एससीवाय- २०१५/ प्र.क्र.११९/म-७ (भाग१)

मंत्रालय, मुंबई- ४०० ०३२.

दिनांक :- २४ जुलै, २०१५

प्रस्तावना :-

राज्यातील मागील २-३ वर्षातील टंचाई, गारपीट, अवकाळी पाऊस इत्यादी नैसर्गिक आपत्तीमुळे बाधित शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या विचारात घेऊन त्या रोखण्यासाठीच्या कार्यक्रमात अमुलाग्र बदल करून कुटुंबनिहाय उपाययोजनांसाठी परिणामकारक असे नवीन पैकेज तयार करणे आवश्यक आहे. आत्महत्याग्रस्त भागातील शेतकऱ्यांच्या विकासासाठी 'कृषि समृद्धी' योजनेच्या अनुषंगाने विविध विभागांनी आत्महत्याग्रस्त शेतकऱ्यांकरिता करावयाच्या उपाययोजनांबाबत या विभागाने विविध विभागांकडून सविस्तर प्रस्ताव उपलब्ध करून घेऊन त्या सर्व प्रस्तावांना मान्यता देण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :-:

शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या रोखण्यासाठी विशेष मदतीचा कार्यक्रम राबविणेबाबत शासनाने धोरणात्मक निर्णय घेतला असून त्यानुसार शासनाच्या विविध विभागांच्या उपाययोजनांना पुढीलप्रमाणे शासनाची मंजूरी देण्यात आली आहे.

२. शेतकरी आत्महत्या रोखण्याच्या अनुषंगाने संबंधित विविध विभागांनी करावयाच्या उपाययोजनांच्या संदर्भात सक्षम प्राधिकाऱ्याकडून मान्यता, त्यांची प्रत्यक्ष अंमलबजावणी, त्यावरील संनियंत्रण, आवश्यक वित्तीय तरतुद, निधी उपलब्धता याबाबतची सर्व प्रशासकीय कार्यवाही संबंधित विभागांनी स्वतंत्रपणे करावयाची आहे. संबंधित विविध विभागांनी राबवावयाच्या उपाययोजना खालीलप्रमाणे :-

(१) सार्वजनिक आरोग्य विभाग

- (i) सर्व जिह्यांमधील जिल्हा रुग्णालयात (असेल तिथे वैद्यकीय महाविद्यालयाचे रुग्णालयात) एक मनोविकार तज्ज्ञाची कंत्राटी पद्धतीवर नेमणूक करणे.
- (ii) सर्व जिल्ह्यातील सर्व ग्रामीण रुग्णालयामध्ये मानसोपचार तज्ज्ञांची कंत्राटी पद्धतीवर नेमणूक करावी व त्यांचेमार्फत तणावाखाली असलेल्या कुटुंबप्रमुख व कुटुंबातील इतर सदस्यांचे समुपदेशन व उपचार करणे.
- (iii) गावपातळीवरील समितीने निवडलेल्या प्रत्येक त्रस्त कुटुंबाच्या सदस्यांना समुपदेशन व उपचार वरीलप्रमाणे नेमलेल्या मनोविकार तज्ज्ञ व मानसोपचार तज्ज्ञांकडून पूर्ण करणे आवश्यक राहील.

(२) सहकार विभाग

(i) राज्यातील सन २०१४ मध्ये खरीप व रब्बी हंगामात ५० पैशांपेक्षा कमी पैसेवारी आलेल्या २५०६४ गावांमध्ये शेतकऱ्यांनी घेतलेल्या पिक कर्जाचे पुनर्गठन करणे तसेच पुर्वीच्या कर्जाचे पुनर्गठन करणे. कर्जाच्या अनुषंगाने वरील जिल्ह्यातील शेतकऱ्यांच्या कर्जामध्ये अधिकाधिक शिथीलता आणून संबंधित शेतकऱ्यांस दिलासा मिळेल असे धोरण राबविण्यात यावे.

(ii) सन २०१४-१५ या वर्षातील खरीप व रब्बी हंगामात उद्भवलेल्या नैसर्गीक आपत्तीमुळे ५० पैशांपेक्षा कमी पैसेवारी आलेल्या गावातील शेतकऱ्यांच्या पीक कर्जाचे व्याजासह रूपांतरण करणे व अशा रूपांतरित कर्जावारील १२% दराने होणाऱ्या व्याजपैकी६% व्याज शासनामार्फत भरण्यासाठी अंदाजे रु.११०० कोटी पुढील पाच आर्थिक वर्षात संबंधीत बँकांना शासनामार्फत अदा करण्यात येईल.

(३) जलसंधारण विभाग

(i) जलयुक्त शिवार योजनेतर्गत टंचाईमुक्तीसाठी सन २०१६-१७ या वर्षाकरिता निवड करावयाच्या ५००० गावांमध्ये आत्महत्याप्रवण यवतमाळ व उस्मानाबाद जिल्ह्यातील गावांना प्राधान्य देण्यात येईल.

(ii) शेततळे योजना राबविण्याच्या दृष्टीने सन २०१६-१७ ते सन २०१९-२० या कालावधीकरिता उस्मानाबाद जिल्ह्यात भौतिक उद्दिष्ट ४३९८ इतके असून त्याकरिता रु.४८.९१ कोटी व यवतमाळ जिल्ह्यात भौतिक उद्दिष्ट ४१५० इतके असून त्याकरिता रु.४५.६५ कोटी इतक्या निधीची आवश्यकता आहे.

(४) कृषी व पणन विभाग

(i) अवर्षणामुळे बाधित असलेल्या विदर्भातील ६ जिल्ह्यांमध्ये इंटरनॅशनल फंड फॉर अँग्रीकल्वर डेव्हलपमेंट (IFAD) सहाय्यित समन्वयीत कृषि विकास प्रकल्प (CAIM) म्हणजे कृषि समृद्धी प्रकल्प राबविण्यात येत आहे. यामध्ये यवतमाळ जिल्ह्याचा समावेश करून सदर प्रकल्पांतर्गत यवतमाळ जिल्ह्यासाठी असलेल्या मुळ उद्दीष्टशिवाय वाढीव ५० समुहगट ३ वर्षात स्थापन करून जिल्ह्यातील प्रकल्पांची व्याप्ती वाढविणे तसेच या प्रकल्पामध्ये उस्मानाबाद जिल्ह्याचा समावेश करून त्या जिल्ह्यामध्ये येत्या ३ वर्षात ५० समुहगटांच्या माध्यमातून “कृषि समृद्धी प्रकल्प ” राबविणे.

(ii) यामध्ये अत्यंत विपदाग्रस्त कृषि शेतकरी कुटुंब असल्याचे सर्वेक्षणावर आधारीत ग्रामीण भागाचे २०-२० गावांचे समुहगट तयार करणे.

(iii) मृद व जलसंधारण, शाश्वत शेती, महिला व शेतकरी समुहगट तयार करणे, लघु व सूक्ष्म, मानसिक उद्योग निर्मिती, CMRC व FPO चे गठण, शेतीपूरक उद्योग, Market Linkage, मानसिक समुपदेशन, शिक्षण व दुर्धर आजारांसाठी सहाय्यांचे एकत्रिकरण.

(iv) प्रत्येक समुहगटास ३ वर्षात ढोबळमानाने रु.११.५० कोटीची तरतुद करणे, त्यात विविध योजनांच्या एकत्रिकरणाद्वारे रु. ६.९५ कोटी व प्रकल्पांतर्गत रु. ४.५५ कोटी उपलब्ध करणे.

(v) १०० समुह गटांसाठी ३ वर्षात रु.११५० कोटी तरतुद आवश्यक, प्रकल्पांतर्गत रु.४५५ कोटी तरतुद करणे.

(vi) समुह गटांच्या एकत्रित विकासासाठी समुह गटापासून जिल्ह्यापर्यंत कंत्राटी तत्वावर प्रशासकीय व्यवस्था निर्माण करणे.

(vii) Distress ची तीव्रता लक्षात घेता समुह गटाच्या संख्येत वाढ करणे.

(५) जलसंपदा विभाग

(i) चिन्हीत प्रकल्पासाठी सुधारित प्रशासकीय मान्यता व भूसंपादनाचे काम पूर्ण करण्यासाठी विशेष कार्यक्रम राबविणे.

(ii) सर्व पूर्ण व पूर्ण होणाऱ्या प्रकल्पात प्रकल्पाचा भाग म्हणुन ठिबक सिंचनाचा कार्यक्रम एकत्रित्या घेणे व सिंचन क्षेत्र दीड ते दुपटीने वाढविणे.

(iii) पुढील ३ वर्षामध्ये १४ आत्महत्या प्रवण जिल्ह्यांमधील एकुण १३२ प्रकल्पाद्वारे सुमारे २.१५ लक्ष हेक्टर अतिरीक्त सिंचन क्षमता व ९४४ दलघमी (३३अघफु) पाणीसाठा निर्माण करण्याचा कार्यक्रम तयार करण्यात आला आहे. त्या करीता ३ वर्षासाठी रु. ७१८७.६३ कोटी इतका निधी आवश्यक राहील.

(६) पदुम विभाग

(i) विदर्भ व मराठवाडा विभागातील १४ जिल्ह्यात कंत्राटी पद्धतीने मांसल कुकुट पक्षी (ब्रॉयलर) पालनाचा कार्यक्रम राबविणे.

(ii) शेततब्यात मत्त्यबीज व कोळंबी संचयन कार्यक्रम राबविणे.

(iii) मासळी विक्रीसाठी फिरते वाहन उपलब्ध करून देणे.

(iv) जिल्ह्यातील प्रत्येक शासकीय पशुवैद्यकास प्रतिवर्ष किमान ९०० कृत्रिम रेतनाचे उद्दिष्ट देण्यात येईल. पैदासक्षम संख्येच्या तुलनेत कृत्रिम रेतन टक्केवारी वाढविण्यात येईल व प्रतिवासरु लागणाऱ्या कृत्रिम रेतनांच्या संख्येत घट होईल. तसे दुध उत्पादनामध्ये सर्वसाधारण २० टक्के वाढ होईल.

(७) नियोजन विभाग (रोहयो)

(i) आत्महत्याग्रस्त जिल्ह्यातील विहिरी धडक सिंचन विहीर योजनेंतर्गत प्राधान्याने पूर्ण करणे.

(ii) आत्महत्याग्रस्त क्षेत्रात प्राधान्याने महात्मा गांधी नरेगा अंतर्गत ठरलेल्या प्रवर्गातील लाभार्थ्यांना रु.३.०० लक्ष खर्चाच्या मर्यादेत विहिर मंजुर करणे.

(iii) जलयुक्त शिवार अभियानात नरेगा अंतर्गत जलसंधारण व जलसंवर्धनाची कामे घेणे.

(iv) यवतमाळ जिल्ह्यातील ३४१९ धडक सिंचन विहीरी या मनरेगा मधुन परत वर्ग करण्याबाबत प्रस्तावित असुन त्यासाठी जिल्ह्यातील एकूण ३४१९ विहीरीसाठी रु. ८५.४८ कोटी एवढ्या निधीची आवश्यकता आहे.

(C) महिला व बालविकास विभाग

(i) कृषि विभागामार्फत आदिवासी भागात राबविण्यात येत असलेली परसबाग योजना राज्यातील ग्रामीण व आदिवासी प्रकल्पातील अंगणवाडीमधील लाभार्थी कुटुंबासाठी जिल्हा नियोजन विकास समिती (DPDC)मार्फत राबविण्यात यावी.

(ii) अंगणवाडी व मिड डे मिल स्कीम अंतर्गत संपूर्ण प्रक्रियायुक्त पदार्थ फक्त महिला गटांमार्फतच घेणे व त्यासाठी आत्महत्याप्रवण भागात विशेष कार्यक्रम राबविणे.

(iii) शुभमंगल सामूहिक / नोंदणीकृत विवाह योजना तसेच निराधार, परित्यक्ता व विधवांच्या मुलींच्या विवाहासाठी योजना राबविणे.

(iv) आत्महत्याग्रस्त जिल्ह्यांमध्ये तेजस्विनी व कृषि समन्वयित विकास प्रकल्प राबविणे.

(९) कौशल्य विकास व उद्योजकता विभाग

(i) रोजगाराभिमुख कौशल्य विकास कार्यक्रम राबविणे.

३. आत्महत्याप्रवण भागातील आत्महत्या रोखण्याच्या अनुषंगाने वरील सर्व संबंधित मंत्रालयील विभागांनी वरील योजनांच्या अंगलबजावणी तातडीने करण्याबाबत योग्य ती कार्यवाही तातडीने करावी.

४. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१५०७२४९३३४३९९९९ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांचे आदेशानुसार व नावाने.

(राजेंद्र ना. पिंपळे)

कार्यासन अधिकारी, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

- १) सर्व मंत्रालयीन विभाग, मंत्रालय, मुंबई
- २) यवतमाळ व उस्मानाबाद जिल्ह्यातील सर्व उप विभागाकरीता नियुक्त केलेले सचिव दर्जाचे अधिकारी, मंत्रालय, मुंबई
- ३) सर्व विभागीय आयुक्त
- ४) सर्व जिल्हाधिकारी

५) सार्वजनिक आरोग्य / सहकार / जलसंधारण / कृषि व पणन/ जलसंपदा /पदुम/ नियोजन (रोहयो) / महिला व बालविकास / कौशल्य विकास व उद्योजकता विभाग, सदर विभागांना कळविण्यात येते की, शासन पत्र समक्रमांक दि. २० जुलै, २०१५ अन्वये आपल्या विभागाशी संबंधित उपाययोजनांच्या अनुषंगाने आवश्यकती कार्यवाही करण्याबाबत सविस्तरपणे कळविण्यात आले आहे.

प्रत,

- १) मा.मुख्यमंत्री महोदयांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- २) मा.मंत्री (मदत व पुनर्वसन) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ३) मा.राज्यमंत्री मदत व पुनर्वसन यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ४) मा.मुख्य सचिवांचे स्वीय सहाय्यक, मंत्रालय, मुंबई
- ५) निवडनस्ती म-७ कार्यासन, मंत्रालय, मुंबई.